

ANLAM SORUNU

Latif Tokat, Ankara: Melis Yayınları, 2014, 185 s.

Cemile İffet ŞAHİN*

Kitap, önsöz, giriş, yedi ana bölüm, sonuç, kaynakça ve dizinden oluşmaktadır. Yazar Latif Tokat, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi ABD öğretim üyesidir.

Yazar, kitabın önsözünde amacının “Hayatın anlamı nedir?” sorusunun analizini yapmaya çalışmak olduğunu söylemektedir. Ona göre bu konu sadece din felsefesinin değil, varlık felsefesinin de önemli bir sorunudur. Çalışmasını hazırlarken anlam sorununu bizzat yaşayan ve bu konuyu ele alan düşünürlerden istifade ettiğini dile getiren Tokat, konunun Batı düşüncesinde daha çok tartışıldığı tespitinde bulunur.

Giriş kısmında, “Hayatın anlamı nedir?” sorusuna objektif, her insan için geçerli bir cevap verileceği iddiasında olmadığını hatırlatır. Anlam sorununun barındırdığı diğer sorulara ve bu soruna verilen cevaplara yer veren yazara göre bunlar: 1- “Âlem niçin vardır?” “Neden bir şeyler var da yok değil?” “Âlemin nihai bir gayesi var mıdır?” 2- “İnsanoğlu niçin vardır?” 3- “Ben niçin varım?” gibi sorulardır. Bu sorular genel olarak yaşamın ve topyekûn varoluşun anlamını sorgulamaktadır. Yazar, bu sorulara verilen cevapları dört başlık altında toplamıştır: 1- Teistik cevap: Bu cevap Tanrı varsa anlamlı olacaktır. 2- Tanrısız cevap: Tanrı olmadığı için varoluşun bir anlam ve amacı yoktur. Birey kendi yaşamına kendisi anlam kazandırmalıdır. 3- Sorunun anlamsız olduğuna inanan cevap: Analitik felsefe geleneğine mensup düşünürlerin çoğu bu sorunu gereksiz, cevap verilemez, anlamsız ve belirsiz bulmuşlardır. 4- Her şeyin saçma olduğu şeklindeki cevap: Albert Camus ve J. P. Sartre, hayatın bir değere sahip olmadığını, saçma ve anlamsız olduğunu düşünmektedir. Sartre için hayat “kendini gerçekleştirme”dir.

Kitabın ilk bölümü “Anlamın Anlamı Nedir?” başlığını taşımakta ve yedi alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde yazar, “anlam ile kastedilen nedir?” diye sorarak anlam kavramının farklı kullanımlarına değinmiştir. O, kastettiğimiz ne olduğunu tam olarak bilmediğimiz iddiasındadır. Gün ışığı ve dolunayı seyretmek, rahat bir uyku gibi hayatımıza anlam katan şeylere dair örnekler sıraladıktan sonra, Tolstoy'un birçok şeye sahip olduğu halde elli yaşına ulaştığı zaman hayatın anlamı ile ilgili bir kriz yaşadığını söyle-

* SAÜ Sosyal Bilimler, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Felsefesi ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, (cemileshn@hotmail.com)

mektedir. Buradan hareketle, aslında kastedilenin bizi aşan dış bir gerçeklikle bağlantılı olduğunu saptamaktadır. Anlam sorununa amaç ve değer kavramları açısından bakılabileceğini söyleyerek anlam sorununun amaç ve değer kavramı bakımından ilişkisine değinmektedir. “Objektif Anlam Mümkün mü?” sorusunu sorarak Woody Allen, A. J. Ayer gibi filozofların sözlerinden aktarımla hayatın bir anlamının olduğunu, insanların bu anlamı tek tek kendilerinin belirlediğini söylemektedir.

“Anlam Sorunu ve Sınır Cevaplar” ile Tokat, Varoluşçu filozof Karl Jaspers'dan hareketle insanın “sınır durumlar” dediği zor durumlarda hayatın anlamını daha çok sorguladığı tespitinde bulunmaktadır.

“Anlam Arayışı Anlamsız mı?” başlığı ile hayatın anlamı nedir sorusunun kendisi analiz edilerek bu sorunun nasıllığı üzerinde durulmuştur. Bu sorun meşru mu, anlamlı mı, duygusal mı, rasyonel mi, yoksa sahte midir.? Analitikçiler ve Pozitivistler, “doğrulama ilkesi” gereği metafizik önermeler doğrulanamadıkları için bunu anlamsız ve sahte bulmuşlardır. Nielsen ve Wittgenstein anlam sorusunu mistik olarak değerlendiren filozoflardandır. Wittgenstein'in “Hakkında konuşulamayan konuda susmalı” ifadesi anlam sorununun gereksizliğine işaret etmektedir. Yazar, bu konuda dil felsefesi açısından din, ahlak gibi alanlarda konuşulamamasının anlayışla karşılanabileceğini, fakat “anlama dair daha hayati bir sorunu felsefede konuşamayacaksa hangi disiplinde konuşacağız?” diyerek eleştirmektedir.

“Neden Bir Şeyler Var da Yok Değil?” kitabın ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Tokat, “Neden Bir Şeyler Var da Yok Değil?” sorusunun meşruluğunu sorgulayarak Thales'ten Platon'a, Aristo'dan Hegel'e meşhur filozofların büyük resmi görme peşinde olduklarını belirtmektedir. Âlemin niçin var olduğu sorusunun ise ancak âlem ezeli ve ebedi ise sorulamayacağını söylemektedir. Âlem ezeli ise zorunlu olacak ve “Neden Bir Şeyler Var da Yok Değil?” sorusu anlamsız hale gelecektir.

“Niçin” kısmında J. P. Sartre, Ludwig Wittgenstein ve Bernard Shaw gibi filozofların bu soruya verdikleri farklı cevaplar ve bu konu ile ilgili olarak bilimsel bir cevabın olanağı ele alınmaktadır. Yazar bilimsel gelişmelerle nasıl sorusunun cevabının arandığını ve evrenin sırlarının keşfedildiğini fakat “Niçin” sorusunun cevabı ile ilgilenilmediğini söylemektedir. Bu sorunu, bilimsel gelişmelerle fiziki dünyada bulamayacağımızı, Kant'ın dediği gibi bu dünyanın ötesinde aramamız gerektiğini söylemekte ve varlığa dair “niçin” sorusunun bir sebep mi yoksa amaç araştırması mı olduğunu sormaktadır.

“Anlamın Bariyerleri” başlığı kitabın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde Tokat, anlam konusunu ölüm, yokluk, kötülük, acı gibi kav-

ramlar üzerinden ele alarak bunların anlam önünde engel oluşturup oluşturmayacağını analizini yapmaktadır.

“Modernite” başlığı ile anlamın sosyolojik ve bilimsel bariyerleri ele alınarak bu alanlardaki hızlı değişimin anlam sorununu temel sorun haline getirdiği vurgulanmaktadır. Modern düşüncenin “İnsanın varoluşunun anlamı ve maksadı nedir?” gibi soruları kulak ardı ettiği iddia edilmektedir.

“Tanrısız Anlam Mümkün mü?” kitabın dördüncü bölüm başlığıdır. Yazar, Anlam sorununu Tanrı'dan bağımsız olarak değerlendiren anlayışların, üç başlık altında toplanabileceğini söyler. Bunlar: Tanrı'nın anlamlılığın önünde engel olduğu düşüncesi, anlam sorununu Tanrı ile ilişkilendirmeden ele alan yaklaşımlar ile Tanrı'nın olmaması durumunda hayatın anlamsız ve saçma olduğu düşüncesidir. Nielsen'e göre, Tanrı ile anlamlılığı birlikte ele almak zorunda değiliz. Bir şey yalnızca Tanrı olsa da olmasa da o yanlıştır. Yazar, “Tanrı-ahlak ilişkisinin anlam sorunuyla alakası ile Tanrı ve ölümsüzlük olmadan ahlaktan bahsedilebilir mi?” gibi konulara da yer vermektedir. Tanrısız anlam arayışları çerçevesinde “Natüralizm Yeterli midir?” sorusuna cevap aramaktadır. Burada yazar, Tarık Ramazanın sözlerini naklederek, eğer Natüralizm söz konusu ise, anlam sorununun anlamsız olduğunu, anlam arayışının bir yanılgı olacağını söylemektedir. Natüralistler açısından “Hayatın anlamı nedir?” sorusu “Hangi değerler peşinde koşmaya değer?”, “Hangi amaçları seçeyim”, “Hayatın amacı nedir?” gibi sorulardan ibarettir ve anlam sorunu hastalıklı ruh halinde ortaya çıkan bir sorundur. Ateist dünya görüşlerinde hayatın anlamına verilen cevaplardan biri de “kendini gerçekleştirme”dir ve hayatın anlamından çok hayatın nasıl yaşanması gerektiği ile ilgilidir. Bu anlamda insanın nasıl kendisini gerçekleştireceği sorusunun cevabı aranmaktadır. Bradley'e göre insan, içinde bulunduğu şartlara göre kendini gerçekleştirirken, J. P. Sartre'a göre insan, kendisini kendisi yapmaktadır.

Nietzsche felsefesinde ise insan kaderini ve hayatını sevip, olumlmalıdır (amor fati). Bu da onun “nasıl yaşamalı?” sorusuna cevabını oluşturur. Nietzsche'nin teizm ile ilgili eleştirilerini ise “güç istemi” kavramı önündeki engellere topyekûn savaş açmak olarak belirtmektedir. Nietzsche'ye göre dinden anlaşılan Hristiyanlığın Tanrı anlayışı ise, ona savaş ilan edilmelidir. Zira Nietzsche, insanın değersizleştirilip aşağılandığını ve Tanrı adına insanın ezildiğini düşünmektedir. Onun eleştirilerinden biri de dünyevi olanın aşağılandığı iddiasıdır. Bir diğeri ise hayatın ahiret hayatı karşısında ikincil duruma düşürülmesidir. Bu konu ile ilgili olarak Tokat, pesimist bir filozof olan, Budizm'den etkilendiğini düşündüğü Schopenhauer'ın görüşlerine de

yer verir. Schopenhauer'a göre, insanın olmadığı bir dünya tercih edilebilir bir yerdir.

“Anlamsızlık Saçma ve Camus” kitabın beşinci bölümünü oluşturmaktadır. Burada yazar Albert Camus'nun anlam hakkındaki görüşlerine ve “saçma” düşüncesindeki filozofların görüşlerine yer vermektedir. Camus'ya göre, varoluş ve insan yaşamı anlamsızdır. Genel olarak Camus, Nagel, Taylor ve Sartre gibi “saçma” düşüncesini dillendiren düşünürler açısından, insanı saçma fikrine götüren sebebin hiç bir şeyin zorunlu olmadığıdır.

“Pragmatizm ve Oyun Olarak Yaşam” kitaptaki altıncı bölümdür. Yazar, bu bölüme “anlamın bilinemezliği ile pragmatizm tercih edilebilir mi?” sorusuyla başlamaktadır. Anlam sorusunun cevapsız kalması sorununa pragmatizmin önerilerini sıralamaktadır. Bunlar: Platondan gelen idealist cevap ve Pragmatik cevaptır. Yazar, pragmatik cevabı değerlendirirken onu şekillendiren felsefenin hayatı “oyun” olarak kabul ettiğini ifade etmekte ve “oyun” konusunda farklı düşünürlerin fikirlerini de aktarmaktadır. Oyun Schiller'in de dediği gibi sadece oynanır, niçin oynandığına, neye yaradığına bakılmaz. Yazar, anlatılan durumu Truman Show filmindeki karaktere benzetmekte ve sanatın da bilimin de bir eylem ve oyun olduğunu söylemektedir.

“Tanrı ve Anlam” bu eserin yedinci ve son bölümünü oluşturmaktadır. Bu başlık altında Tanrı fikrinin anlam sorunu açısından önemi konu edinilmiştir. Bazı filozoflar Yaratıcı düşüncesini insanın özgürlüğü önünde bir engel olarak görmekle beraber yine de “Tanrı olsaydı daha iyi olurdu” derken, Dostoyevski gibi bazıları ise “Tanrı'yı icat etmeselerdi uygarlık olmazdı” demiş, insanın inanma ihtiyacına vurgu yapmıştır. Yazar, “anlam arayışının bizzat kendisi acaba Tanrı arayışı mıdır?” diye sormakta ve bu konunun leh ve aleyhindeki düşüncelerden örnekler vermektedir. Yazara göre “niçin” sorusu insanı eninde sonunda Tanrı ile karşılaştırır. Aliya İzzetbegoviç'e göre aslında nihilizm bile bir Tanrı anlayışıdır. Yazar, “aşkın nihai” dediği belirleyici ilke ya da bağdan kopuş ile anlam arasındaki ilişkiye değinmekte ve bu kopma yüzünden bireylerin bütünlüğünün tehdit altında olduğunu söylemektedir. Yazar, imana da değinerek onun farklı insanlar açısından hem akıl almaz hem de makul olabilecek özellikte olduğunu belirtmektedir. İman konusunda da filozofların görüşlerini değerlendiren yazar, bu başlık altında imanın mahiyetinin ne olduğu ve niçin sorusu ile bağlantısını sorgulamaktadır. Kutsal kitaplarda okunan Âdem'in hikâyesini hatırlatarak bu hikâye hakkında varlığın amaç ve anlamı konusunda bilgi verip veremeyeceği ile hikâyenin gayesi sorgulanmaktadır. Yazar, “anlam sorusuna bilimin ve dinin cevapları çelişir mi?” diye sorarak, bu sorunun

“umut” kavramı ve dinlerdeki “kurtuluş” kavramı ile ilişkisine değinmektedir. Yazara göre, teist dinlerde Tanrı'nın bir amacı vardır ve bütün bu olup bitenin ne olduğunu sormaya gerek yoktur. Dostoyevski'nin Tanrı krizine de temas edilerek teist dinlerin dışında kalan Budizm-Hinduizm-Konfüçyanizm gibi dinler açısından problem ele alınmaktadır.

Yazar, “Sonuç” kısmında Kopernik Devrimi'nin anlam sorunu açısından belirleyici olduğunu, anlam sorununun asıl bu dönemden sonra ortaya çıktığını belirtmekte ve konuyu ana başlıkları ile özetlemektedir.

Değerlendirmesini yaptığımız bu eserde Tokat, anlam sorununu birçok açıdan ele almış ve farklı düşüncelere yer vermiştir. Eser, birçok düşünürün konu hakkındaki fikirlerini topluca vermesi bakımından değerli görülebilir. Yazarın, üslup açısından akıcı ve sade bir dil kullanması, anlam konusunu merak eden geniş okuyucu kitlesine ulaşması anlamında faydalı olmuştur. Kitapta sık sık dipnot kullanıldığı ve kitabın geniş bir kaynakçaya sahip olduğu gözlenmektedir. Çalışmanın kolay okunur olmasının yanında çok sayıda yazım yanlışına da rastlanmaktadır.